

Водночас творчість І. Франка надивовижу актуальна і в наші дні. Адже справжній геній – це голос із вічності. Його твори звучать так, начебто написані вчора.

Такі ж наші коментарі та зауваги до шкільної програми... Такі ж пропозиції щодо її реконструкції...

Їхня мета – повніше розкрити ідейну і тематичну багатогранність творчого генія І. Франка. Зацікавити учнів письменником, зробити його твори постійними супутниками у їхній життєвій мандрівці. Пам'ятаймо ж: “учень – не посудина, яку наповнюємо, а смолоскип, який треба запалити!” (Фрідріх Дістервег).

Література:

1. Мельник Я. “І остатня часть дороги...”: Іван Франко в 1914–1916 роках. – Львів, 1995.
2. Погребенник Ф. “Великі роковини” Івана Франка // Дніпро. – 1990. – № 5.
3. Сімович В. Іван Франко. Його життя та діяльність. – Мюнхен, 1966.
4. Франко І. Великі роковини // Дніпро. – 1990. – № 5.
5. Франко І. Давнє й нове. – Львів, 1911.
6. Франко І. З вершин і низин. – Львів, 1887.
7. Франко І. Мій Измарагд. – Львів, 1898.
8. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Сергій Оленич (Львів)

Актуальність ідей Івана Франка: до питання ціннісного змісту становлення сучасної молоді

Проблема становлення особистості – одна із найактуальніших у сучасній науковій гуманітарній думці. В умовах становлення громадянського суспільства в нинішній Україні важливо, щоб повноцінна особистість молодої людини формувалася на всіх етапах її становлення: у сім'ї, у вищих та середніх закладах освіти, на місці професійної діяльності тощо.

Формування аксіологічних орієнтирів – надзвичайно важлива наукова та соціально-практична проблема, яка набуває гострого звучання саме в перехідні періоди життя суспільства, що переживає структурну трансформацію смислотиттєвих орієнтирів людини та деформацію суспільних інститутів загалом. У такі періоди повинні якнайповніше враховуватися концептуальні ідеї мислителів минулого для розвитку та поширення саме національних, тобто притаманних певній культурній, етнічній єдності, традиційних основ становлення особистості.

У цьому сенсі цікавими та досить актуальними, на нашу думку, постають філософські та педагогічні ідеї подвижника науки і культури України – Івана Яковича

Франка, які й до сьогоднішнього дня знаходять своє відлуння в сучасних концепціях виховання та становлення особистості.

Об'єктом нашого дослідження є процес становлення сучасної української молоді, а саме її ціннісний зміст. Предметом постає відображення ідей І. Франка у проблемах ціннісного змісту становлення сучасної української молоді.

Насамперед варто з'ясувати сутність та зміст категорії становлення. Філософська енциклопедія визначає становлення “як категорію, що характеризує процеси набуття довшеної форми, поєднує моменти виникнення і зникнення речей, зародження можливостей і їх перетворення в дійсність” [11: 608].

Своєю чергою, поняття “цінність” широко використовується у філософській та іншій фаховій літературі для того, щоб показати соціальне, культурне, людське значення певних явищ дійсності.

Ціннісні орієнтації розглядаються у тісному взаємозв'язку з життєвими цілями особистості, способом її життя, потребами, інтересами, психологічними установками, які лежать в основі світогляду людини, її моральних, політичних, естетичних переконаннях і смаках, та визначають її поведінку. Вони є важливим елементом внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань. Сформовані ціннісні орієнтації – це свого роду “вісь” свідомості, яка забезпечує усталеність людини й виявляється в певному типі її поведінки, в інтересах, потребах, переконаннях. Людині завжди було притаманне ціннісне ставлення до предметів і явищ навколишнього світу, що стверджує факт існування особливий форми свідомості – ціннісної.

Проблема цінностей – одна з найбільш складних та суперечливих у філософії. За точку відліку в розгляді цієї проблеми заведено вважати Баденську школу неокантіанства. Хоча неокантіанці не перші ввели поняття цінності у філософію, нема сумніву, що саме вони сприяли тому, що тему “цінності й оцінки” визнано як одну з найважливіших філософських проблем сучасності.

Теоретичне та методологічне обґрунтування поняття цінностей можна зустріти в працях М. Бердяєва, С. Булгакова, В. Соловйова, В. Розанова, Е. Фромма, В. Франка, Ю. Габермаса та П. Юркевича. Своєрідний аксіологічний драматизм характеризує філософські роздуми М. Вебера і А. Швейцера, О. Шпенглера і Г. Гадамера, Х. Ортеги-і-Гассета й К. Ясперса, З. Фрейда і К.-Г. Юнга, Ж.-П. Сартра й А. Камю, Й. Гайзінги й А. Тойнбі.

Поняття цінностей розглядають представники трансценденталізму (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) та культурно-історичного релятивізму (В. Дільтей, О. Шпенглер, А. Тойнбі). Соціологічну інтерпретацію цінностей здійснили М. Ковалевський, Т. Парсонс, П. Сорокін, Р. Шелдон, Б. Шілз.

У філософії колишнього Радянського Союзу осмислення аксіологічної проблематики досліджували П. Алексєєв, С. Анісімов, І. Бичко, В. Волович, Г. Волинка, О. Дробницький, М. Дученко, А. Здравомислов, А. Коршунов, В. Лекторський, М. Парнюк, С. Попов, В. Рижко, В. Тугаринов та ін.

Сучасна українська філософська та педагогічна думка представлена низкою праць В. Андрущенка, І. Бекешкіної, І. Беха, А. Бичко, М. Головатого, Є. Головахи, Л. Губерського, І. Звереві, І. Зязюна, В. Іванова, О. Карпенко, В. Кременя, Н. Лавриненко, Г. Лактіонової, О. Мисливченка, М. Михальченка, М. Мокляка, В. Москаленко, Р. Пріми, М. Слюсаревського, В. Скотного, О. Сухомлинської, С. Харченка, В. Шинкарука, В. Ярошовця та ін., в яких з'ясовується соціальний аспект цінності та особливості впливу системи цінностей на формування соціального знання, культурологічний аспект становлення молоді особистості, педагогічні виміри формування цінностей тощо.

Попри досить значний обсяг наукової літератури, присвяченої аналізу проблем ціннісних орієнтацій молоді, все ще відсутні узагальнені праці, в яких цінності молодіжного середовища були б представлені як цілісний феномен, що містить питання ціннісного характеру виховання молоді, притаманний українській культурній та духовній традиціям; відображення глобалізаційних та трансформаційних процесів у сучасній освіті і їх впливу на процес соціалізації молоді; співвідношення соціального і морального аспектів становлення молоді особистості.

Отож, визначення ціннісного змісту становлення особистості перетинає декілька змістових ліній, які використовуються для розуміння особистості як істоти: 1) природної; 2) мислячої (духовної); 3) діяльної; 4) предметної і, нарешті, 5) соціальної (суспільної) [4: 55]. Підсумовуючи історіософські погляди на процес становлення особистості, можна виділити в історії філософії дві тенденції: перша цей процес розглядала як лише відповідь на вплив зовнішніх обставин, друга – бачила його основу у внутрішньому, духовному світі.

Досліджуючи проблеми становлення молоді, сучасні науковці повинні враховувати наукові та культурні надбання минулого, яскравим прикладом яких є життєва та творча спадщина І. Франка, його філософські та педагогічні погляди.

Розглядаючи філософські погляди І. Франка, варто зауважити, що він не був професійним філософом, спеціально і тільки філософією не займався, “але його філософські твори, які, зрештою, мають науково-просвітницьку спрямованість, дуже яскраво відображають українську філософську парадигму, у якій досить легко поєднуються “голова” і “серце”, розум і почуття, постійне невдоволення наявним, постійні сумніви, питання, пошук, розум і віра” [6: 180].

У філософському змісті щодо поняття цінностей І. Франко продовжив українську філософську традицію. Аксиологічні погляди філософа можна охарактеризувати такими ознаками: гармонія матеріальних та духовних цінностей, пріоритет людських потреб, права і свободи людини, свобода нації, гуманізм, цивілізованість тощо.

На думку дослідника Франкових поглядів Б. Тихолоза, етико-антропологічний ідеал І. Франка характеризується такими загальними якостями:

духовність – “Цілий чоловік” відзначається високістю і багатством свого духу – чистим серцем, ясним розумом, сильною волею;

соціальність – “Цілий чоловік” органічно включений у громаду і служить суспільним інтересам;

діяльність – “Цілий чоловік” – то активно-творча, культурно-ініціативна особистість;

моральність – “Цілий чоловік” підпорядковує свої духовні пошуки й соціальну поведінку нормам гуманістичного етичного кодексу;

реальність – довершеність “Цілого чоловіка” є здійсненою метою, реалістичною програмою дій, спрямованою на самовдосконалення й виховання [10: 33–34].

Загалом структура етико-антропологічної концепції І. Франка містить низку компонентів. Згідно з нею ідеал всебічно розвинутої особистості визначається саме в поєднанні усіх вищеперелічених якостей.

Керуючись цим, можна стверджувати, що особистість тільки тоді стає особистістю, коли вона відчуває світ як ціле. Тоді вона має шанс перетворювати цей світ, пропускаючи його крізь призму особистісних ціннісних і світоглядних засад. Процес формування такої особистості повинен бути поступовим, різнобічним і багатограним.

Ціннісні пріоритети, як їх тлумачить сучасна аксіологія, виробляються в межах розвинутої моралі, на високому рівні культурної самосвідомості того чи того народу. З цього приводу І. Франко розмірковував, що поступ цілої людськості – це величезна і дуже складна машина, яка приводиться в дію тілесними і духовними силами всіх людей на світі. Поступ – це рух до щастя. Останнє ж, на думку мислителя, – поняття універсальне. Прагнення щастя на стійких моральних засадах – стрижень людського поступу і відповідних ціннісних пріоритетів. Пріоритетом у поступі є прагнення до щастя. Пріоритетом у цьому прагненні має бути духовна міра – людяність, етос, любов. Пріоритет у матеріальному житті – заможність, головне у її досягненні – реалізація особистих здібностей і врешті-решт – саморозвиток. У вічній колізії матеріального і духовного – пріоритет за духовним. Духовні цінності є інтелектуальною основою формування свідомості. “Боротьба за естування задовольняє людську істоту хіба що на найнижчій ступені дикості” [12: т. 45: 345–348]. Етичні акценти І. Франка застерігають від одностороннього тлумачення поступу на користь егоїзму. Він пов’язує і поступ, і щастя з облагородженням роду людського, з доповненням людських якостей соціальними, альтруїстичними мотивами. І. Франко наполегливо утверджує гуманізм. “Це – не абстрактний гуманізм, об’єктом якого є людина, все людство. Замість любові до чогось далекого, він утверджує справжній, глибокий і дійовий інтерес до ближнього” [3: 180].

Аксіологія І. Франка знаходить також своє відображення в його педагогічній спадщині. І. Франко не був педагогом. Проте в його лекціях для молоді, в художніх творах на шкільну тематику, статтях виявився його педагогічний талант. Свої думки про роль учителя в школі висловив, зокрема, в художньо-педагогічному творі “Борис Граб” [12: т. 18: 177–190].

Педагогічні погляди І. Франка формувалися під впливом народної педагогіки, української та європейської педагогічної думки. У своїх публіцистичних працях він порушував проблеми освіти, зокрема аналізував стан навчально-виховного процесу в початкових, середніх і вищих навчальних закладах Галичини.

У педагогічних поглядах І. Франка значне місце займають проблеми моралі й морального виховання, питання формування моральних рис особистості. Також письменник у своїх творах відводить місце праці, важливій складовій суспільного розвитку, одній із чинників виховання молоді.

Головним моральним принципом, головною основою громадського життя І. Франко визначав гуманність, пошану до людей. Він вважав, що основи моральності закладаються ще до школи, в сім'ї. Батьки в доступній для дітей формі повинні розкрити перед ними складну систему людських відносин. На його думку, діти в інтересах здорового і морального розвою якнайдовше повинні витати в фантазіях, в світі простих характерів і простих відносин, щоб закласти підвалини для розвитку чеснот "правдомовності" й справедливості. І. Франко неодноразово підкреслював, що поведінка людини в суспільстві, її моральне обличчя обумовлюються врешті-решт вихованням. А тому в процесі становлення особистості потрібно зважити на всі ті обставини, які мають певний вплив на моральне формування молоді. Відтак І. Франко наголошує на потребі в керованості процесу виховання та становлення молоді особистості.

Сучасна освіта передусім відрізняється від освіти минулих часів тим, що на неї стрімголов котиться, як швидкий поїзд, глобалізм із усіма його ускладненнями й проблемами, що потребують принципово нових підходів і рішень. За умов, коли людина одночасно може перебувати у кількох культурних просторах завдяки телебаченню та інтернету, вивчати та спілкуватися багатьма мовами світу, вступати у будь-які зв'язки з громадянами далеких країн, освіта вже не може функціонувати по-старому. "Повинні відбутися першочергові перетворення, здійснюватися змістовне відновлення і зміна "філософії освіти та освітньої політики" з метою знаходження паритетних співвідношень між універсальною загальнолюдською спрямованістю освіти і її етнокультурною функцією, пов'язаною із передачею унікальної спадщини, збереженням національної ідентичності" [9: 237].

Сучасна українська освіта до цього часу перебуває на роздоріжжі. Поклавши на себе функції соціалізації молоді, вона не справляється з цим завданням, а тому соціалізація є стихійною. Зміни, які відбуваються у суспільстві на сучасному етапі його розвитку, породжують нові вимоги до системи освіти й виховання підростаючого покоління. "Потреба глибинної перебудови освіти є об'єктивною необхідністю, що диктується процесами трансформації нашого суспільства" [2: 45]. Ці зміни виявляють у зміні парадигми виховання й освіти, у зміщенні акцентів у суспільній свідомості. "Вихованець з об'єкта педагогічних впливів перетворюється в суб'єкт власного розвитку. І в цьому контексті, де виокремлюються особливості розвитку особистості як біосоціального утворення, важливо осмислити саме характер, специфіку соціального, того, що здобуває людина в процесі залучення до життєдіяльності" [8: 6]. Завданням сучасної освіти є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина своєї держави, здатної навчатись протягом життя й розвивати цінності громадянського суспільства. Надання особистості пев-

ної свободи вибору є основою демократичного виховання, а відтак і формування свідомого громадянина демократичної держави. На нашу думку, конструктивною є ідея І. Франка щодо всебічного розвитку “Цілого чоловіка”, адже тільки духовно розвинута особистість може невідсторонено, небайдуже ставитися до власної культури, народу, держави.

Державність та національна культура не повинні поставати зовнішніми авторитетами у вихованні молоді. Наш письменник мислив їх як органічне середовище становлення індивіда. І. Франко критикував авторитаризм тогочасної системи освіти, яка мала на меті виховати слухняних робітників, рабів будь-якої системи. У статті “Чого хоче галицька громада?” І. Франко так характеризував мету і зміст шкільної освіти: “Науку подають в теперішніх школах не для того, щоб образовувати і навчати робітника потрібному і людському знанню, але тільки на те, щоб виховати з нього підданого, щоб умовити в нього покірність теперішнім, несправедливим порядкам і утвердити його в темноті” [12: т. 45: 145]. Всебічно розвинута особистість, отже, критично дивиться на існуючий устрій та приймає його, пропустивши кризь випробовування самосвідомості. Звідси походить переконання, що “Цілий чоловік” – це самосвідома особистість, котра не підпорядковується ніяким зовнішнім авторитетам.

Однак не варто тлумачити сказане вище як апологію егоїзму. Ніщо не може зробити людину дійсно щасливою й вільною, підкреслював І. Франко, поки вона “всюди має на оці тільки себе саму”. Всебічно свобідною діяльність індивіда стає тільки “в служінні суспільності, в служінні всім слабшим і уполіудженним” [12: т. 13: 178].

У відносинах індивіда й суспільства І. Франко на перший план висуває не одностороннє домінування однієї зі сторін цих стосунків, а їх діалектичний взаємозв’язок. Кожна людина, яка живе в суспільстві й тісно пов’язана з ним, на думку вченого, мусить виробити в собі певні поняття про життя з людьми, про обходження з ними, тобто поняття істинності, вірності, справедливості, правди, приязні та добра. Нація формується як наслідок усвідомлення індивідами спільного ідеалу, що перетворює масу в єдину націю.

Фундаментальність проблем взаємозв’язку соціального й морального становлення особистості сягає рівня базисних сучасних філософських проблем, на якому співвідносяться матеріальні й духовні основи людського життя, утилітаризм та ідеалізм, як його смислові полюси й вектори. “Специфіка поєднання утилітаризму та ідеалізму як детермінант соціокультурної діяльності людини, визначає її типологічні модуси: прагматизм, реалізм і романтизм” [7: 11]. У контексті ідей І. Франка вибір педагогічної стратегії поєднання соціально спрямованих та морально-виховних впливів на особистість визначальною мірою впливає на конституювання самосвідомої особистості.

Варто зауважити, що попри значну кількість наукових робіт і публікацій, які стосуються питань морального та соціального становлення особистості, й досі проб-

лемним залишається погодження поглядів щодо ролі, місця й значення в системі педагогічної діяльності цих базисних напрямів педагогічної активності, так само, як і їх взаємозв'язків та взаємовизначень.

Одні педагоги схильні традиційно віддавати перевагу саме моральному вихованню як найважливішій складовій педагогічного процесу. Інші ж, здебільшого інноваційно налаштовані, наполягають на реалізації сучасною освітою насамперед її інших соціально спрямованих функцій.

Ще іншої думки дотримуються ті фахівці, які обстоюють синкретичний підхід у реалізації зазначених напрямів педагогічної діяльності. У руслі таких міркувань засвоєння молоддю моральних принципів, законів, норм розглядається як невід'ємна складова їх соціалізації.

На нашу думку, треба погодитись із дослідником сучасної педагогіки Н. Лавриченко, що соціалізація й моральне формування особистості, – це діалектично взаємопов'язані складові педагогічної діяльності, які зумовлюють, передбачають і доповнюють одна одну. Моральне становлення особистості є духовним змістом її соціалізації, а соціалізація – всеосяжною формою морального розвитку особистості. Тому ці педагогічні завдання, процеси й дії неможливо розглядати за принципом протиставлення “або те”, “або інше”, гіперболізувати значення якогось із них або ж робити висновки про їх взаємну альтернативність [7: 15]. Саме такий цілісний погляд є особливо актуальним в сучасних умовах “розколотої цивілізації” (Н. Скотна) та співзвучним баченню поступу особистості І. Франка.

Водночас мораль за низкою ознак значною мірою відрізняється від соціального інституту в традиційному його розумінні. “Не будучи матеріалізованою як самостійна організаційна структура, мораль, однак, є внутрішньо невід'ємною складовою будь-яких видів і напрямів суспільної діяльності, а отже, і соціальних інститутів, які цю діяльність спрямовують та організують” [5: 77]. Мораль народжується як особистий вчинок, а отже потребує “Цілого чоловіка”, що відтворює її як спосіб власного існування. Ідеал та цінності становлять смислове наповнення моралі. Вони, згідно з поглядами І. Франка, є “Голгофою” справжньої особистості, що відображається у співвідношенні “будителя і маси”. І хоча в образі “будителя”, на думку мислителя, постає інтелігенція, цілком можливим є, з огляду на її тлумачення, розширити цю характеристику на будь-яку особистість. І. Франко вважав, що доля “будителя” пов'язана з жертвністю та стражданням у боротьбі за свої цінності та ідеали, з інертністю маси. Так само і становлення особистості проходить крізь горнило боротьби та страждання, через шлях індивіда до особистості. Як відомо, індивідом людина народжується, особистістю – стає. Саморозвиток людини нерозривно пов'язаний із супротивом наявної системи, яка намагається “авторитарно” нав'язати існуючі цінності.

Формування аксіологічних орієнтирів сучасної молоді повинно відбуватися на основі культурних орієнтирів, що невідкладні “ерозії часу”, та надають людині можливість протистояти бурхливим і трагічним подіям глобалізації. Враховуючи

ідеї І. Франка, ми бачимо, що така людина постає всебічно розвинутою цілісною особистістю. Цінності та ідеали, котрі вона сповідує, є наслідком постійного творчого процесу, що не протистоїть людині ззовні, а співпадає одночасно з процесом самотворення особистості. Великий письменник та мислитель вважав, що критично усвідомлені цінності породжуються не тільки завдяки розуму, а й завдяки серцю, інакше вони залишаться абстрактними, що унеможливило їх практичне втілення. У межах демократизації та гуманізації сучасної освіти творче конститування ціннісного змісту молоді виступає необхідним моментом у формуванні особистості.

З усього вищезгаданого, до Франкових ціннісних пріоритетів становлення молоді можна віднести: людяність, саморозвиток, удосконалення моральних якостей і способу життя, наявність сильної волі, користь суспільним інтересам тощо. Як бачимо, аксіологія І. Франка в питаннях становлення молоді є актуальною для реалій сьогодення, адже сучасні ціннісні ідеали дещо відступають до цинізму та прагматизму, тим приносячи гіркі плоди свого розвитку, занепад традиційних для українського суспільства моральних ідеалів.

Література:

1. Басс І., Каспрук А. Іван Франко. Життєвий і творчий шлях. – К., 1983.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. – Дрогобич, 2003.
3. Верников М. Екзистенціальна філософія в Україні і її вираз у “Бориславських оповіданнях” Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1998.
4. Губернський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К., 2002.
5. Дробницький О. Поняття морали. – Москва, 1974.
6. Захара І. Позитивізм у соціальній філософії Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1998.
7. Лавриченко Н. Соціалізація і моральне становлення особистості як комплексна педагогічна проблема // Шлях освіти. – 2004. – № 1.
8. Радул В. Соціальний характер виховання // Шлях освіти. – 2004. – № 3.
9. Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті. – К.–Дрогобич, 2003.
10. Тихолоз Б. “Цілий чоловік” в етико-антропологічній концепції Івана Франка // Слово і час. – 1999. – № 2.
11. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002.
12. Франко І. Збір. творів: У 50-ти томах. – К., 1976–1986.